

Instagram: stela_knjige
Facebook: stela
www.stelaknjige.rs

NASLOV ORIGINALA

Patricia Posner

The Pharmacist of Auschwitz: *The Untold Story of Victor Capesius*

Copyright © Patricia Posner 2017

Za izdanje na srpskom jeziku © Publik praktikum 2021

ZA IZDAVAČA

Marko Sabovljević

UREDNIK

Marina Sabovljević

LEKTURA I KOREKTURA

Nataša Ninković

DIZAJN KORICE

Sara Vranić

SLOG I PRELOM

Studio Znak

ŠTAMPA

Alpha print, Zemun

TIRAŽ

1.000

IZDAVAČ

Publik praktikum

Dobrovoljačka 10/I, Zemun

office@publikpraktikum.rs

011/4202 544; 011/4202 545

GODINA IZDANJA

2021

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne sme se kopirati ni prenositi u bilo kom obliku ili bilo kojim sredstvima, elektronskim ili mehaničkim, uključujući fotokopiranje, snimanje ili bilo koji sistem za skladištenje i pretraživanje informacija, bez pismenog odobrenja izdavača.

PATRIŠA POZNER

APOTEKAR IZ AUŠVICA

Neispričana priča o Viktoru Kapezijusu

Prevela sa engleskog
Jelena Radojičić

Stēla

*Džeraldu, koji me je ohrabrio da u ovu knjigu
unesem svoje strastveno uverenje da zločini
Holokausta nikada neće biti zaboravljeni.*

SADRŽAJ

UVOD.....	9
PREDGOVOR AUTORKE.....	13
1. „ČIKA-APOTEKAR”.....	17
2. FARBEN VEZA.....	21
3. IG AUŠVIC.....	29
4. NA SCENU STUPA KAPEZIJUS.....	35
5. DOBRO DOŠLI U AUŠVIC.....	47
6. DISPANZER.....	55
7. „UPOZNAJTE ĐAVOLA”.....	66
8. „BAJEROV OTROV”.....	75
9. „NEPODNOŠLJIV SMRAD”.....	80
10. MAĐARSKI JEVREJI.....	87
11. ZUBNO ZLATO.....	97
12. BLIŽI SE KRAJ.....	104
13. „AUTOMATSKO HAPŠENJE”.....	109
14. „KAKAV ZLOČIN SAM POČINIO?”.....	120
15. NIKO NIJE NIŠTA ZNAO.....	145
16. NOVI POČETAK.....	154
17. „NEVINOST PRED BOGOM”.....	161
18. „BANALNOST ZLA”.....	176
19. „NISAM MOGAO NIŠTA DA PROMENIM”.....	189
20. „ZLOČINCI ODGOVORNI ZA UBISTVO”.....	198
21. MALODUŠNE BIROKRATE.....	203
22. „NEMA RAZLOGA ZA SMEH”.....	209

23. PRESUDA	223
24. „SVE JE TO BIO SAMO RUŽAN SAN”	232
EPILOG.....	239
ZAHVALNICE	243

UVOD

Rabina Abrahama Kupera

I mao sam čast i privilegiju da upoznam Simona Vizentala, lovca na naciste, i radim sa njim skoro trideset godina. Zbog toga što je izgubio 89 članova svoje porodice u nacističkom Holokaustu i zbog neizrecive svireposti i okrutnosti koje je Simon pretrpeo i kojima je svedočio tokom Holokausta, svaki dan od 5. maja 1945. godine, kada su ga američki vojnici – više mrtvog nego živog – oslobodili iz koncentracionog logora Mauthausen, posvetio je progonu i pronalasku masovnih ubica svog naroda. Pomogao je u hvatanju oko 1.100 nacističkih zločinaca, uključujući čoveka koji je uhapsio Anu Frank i njenu porodicu.

„Pravda, a ne osveta” bio je njegov moto. „Potrebni su nam osuđeni zločinci, a ne mučenici neonacističkog pokreta”, govorio nam je Simon u Centru „Simon Vizental”, koji je osnovao 1977. godine. Bio je krstaš pravde koji je gotovo sam i bez značajne podrške naporno radio tokom hladnog rata kako bi se pobrinuo da se sačuvaju sećanja i zadovolji pravda.

„Svako suđenje će biti vakcinacija protiv mržnje i upozorenje generacijama koje još nisu rođene na ljudsku sposobnost da čini zlo bližnjem”, govorio bi pred publikom u američkim kampusima sedamdesetih i osamdesetih godina 20. veka.

Koliko je ovaj krstaš pravde bio u pravu. Živimo u svetu u kom je poricanje Holokausta državna politika mulahokratije u Iranu,

gde ekstremisti koji mrze jevrejsku državu izvrću i zloupotrebljavaju pojmove i slike Holokausta; gde reći kao što su 'genocid' ili čak 'Aušvic', cinično izgovaraju političari, stručnjaci i akademski građani. Još gora je potreba da sedamdeset godina kasnije gledamo Holokaust u retrovizoru istorije i tvrdimo kako Aušvic u današnje vreme više nije relevantan.

Zato je knjiga Patriše Pozner *APOTEKAR IZ AUŠVICA: Neispričana priča o Viktoru Kapezijusu* toliko važan i relevantan rad. Prati put obrazovanog čoveka, Viktora Kapezijusa, koji je po zanimanju bio farmaceut, najbolji prodavac u firmama *IG Farben* i *Bajer*, koji je poznao Jevreje i družio se sa njima u svojoj rodnoj Rumuniji pre Drugog svetskog rata. Isti taj čovek na kraju je stao uz „Andela smrti” iz Aušvica i ponekad slao ljude koje je ranije poznao, uključujući mlade jevrejske blizance, pravo u smrt u gasnim komorama. Takođe je čuvao nacističku zalihu ciklona B i pravio lekove koje su lekari koristili tokom vršenja užasnih i smrtonosnih eksperimenata na trudnicama i deci. Bio je to čovek koji je u potrazi za zlatnim zalihama prebira po leševima ubijenih Jevreja i, vođen pohlepom, odnosio teške kofere zlata izvađenog iz hiljada žrtava.

Podjednako važna kao istraga Kapezijusove karijere u Aušvicu je i njena rekonstrukcija grupnog suđenja nacističkim zločincima pred sudom Zapadne Nemačke početkom šezdesetih godina. Tu spadaju glavni pomoćnik komandanta Aušvica, kao i lekari, stomatolozi, kapoi, zajedno s Kapezijusom. Tokom čitavog suđenja, ali i nakon što su proglašeni krivima i osuđeni na devet godina, Kapezijus i ostali optuženi nikada se nisu pokajali. Preživeli koji su se usudili da svedoče na nemačkom sudu dočekani su prezirnim pogledima preživelih nacista, koji su delovali razočarano zbog toga što je bilo koja od njihovih žrtava preživela. Što se tiče Kapezijusa – lažljivca, lopova i pljačkaša mrtvih – on je uvek negirao svoje zločine, odbijao je da preuzme odgovornost

za svoje postupke ili da se izvini Jevrejima koje je ubio. Sebe je video kao žrtvu, dobru osobu koja je samo slušala naređenja, sitnu ribu koja uopšte ne treba da bude zatvorena.

Nakon što je odslužio manje od dve i po godine svoje devetogodišnje kazne, 24. januara 1968. godine najviši sud Nemačke pustio ga je iz zatvora. Kada je pušten na slobodu, Kapezijus se prvi put pojavio u javnosti u Gepingenu, gde je sa svojom porodicom otišao na koncert klasične muzike. Dok je ulazio u muzičku dvoranu, publika ga je oduševljeno dočekala spontanim aplauzom. Prema mnogima, uključujući možda i neke od sudija bivšim nacistima koji su ga oslobodili, Kapezijus je zaslužio saosećanje i podršku. Na kraju, za njih je on jednostavno dobar Nemačkinac koji je samo slušao naređenja. Patriša Pozner se pobrinula da nove generacije shvate da put koji je on, kao i njemu slični, odabrao vodi pravo do vrata pakla i dalje.

Rabin Abraham Kuper

Pomoćnik upravnika

Suosnivač

Centar „Simon Vizental”

Los Anđeles, Kalifornija

Avgust 2016. godine

PREDGOVOR AUTORKE

U proleće 1986. u njujorškom hotelu *Plaza* prisustvovala sam sastanku koji je moj suprug, autor Džerald Pozner, organizovao u polinezijskom restoranu *Trejder Viks*. Bilo je to zbog istraživanja koje smo sprovodili u vezi sa dr Jozefom Mengeleom, zloglasnim „Anđelom smrti”, odgovornim za jezive medicinske eksperimente u Aušvicu, najvećem nacističkom koncentracionom logoru. Ono što je Džerald započeo kao svoju pro bono tužbu u ime dvojice preživelih Mengeleovih zamoraca, pretvorilo se u biografiju nacističkog begunca. Tokom tih godina rada na priči putovali smo u Nemačku i Južnu Ameriku, prikupljali podatke u davno zapečaćenim arhivama i prodrli u posleratne neofašističke krugove koji su pomagali Mengeleu da bude korak ispred lovaca na naciste.

U *Trejder Viks* restoranu sastali smo se ni sa kim drugim nego sa Rolfom Mengeleom, jedinim detetom zloglasnog lekara. Džerald i ja čekali smo u slabo osvetljenom separeu u uglu da dođe 42-godišnji Mengele. Kao britanska Jevrejka, znala sam da bi moji baka i deka s majčine strane, da nisu emigrirali iz Poljske u Veliku Britaniju početkom dvadesetog veka, verovatno završili u nacističkom logoru smrti. Možda bi umrli u Aušvicu, u kom su glavnu reč vodili ljudi poput Mengelea. Nije nikakvo čudo što mi se veliki deo naših istraživanja Mengelea činio nadrealnim. Ono što je Džerald doživeo u Buenos Ajresu s Vilfredom fon Ovenom,

glavnim pomoćnikom šefa nacističke propagande Jozefa Gebel-sa, kao i izdavačem prilično antisemitskog posleratnog časopisa u Argentini, bilo je veoma neprijatno i poučno. Ili kada sam vi-dela kolekciju nacističkih suvenira, „poklone” za jednog od Men-geleovih sponzora za državljanstvo u Paragvaju. Ali to se sve či-nilo prilično dalekim sada, kada sam se spremala da upoznam Rolfa Mengelea.

Džerald i ja smo o tome mnogo puta razgovarali. Dete nije od-govorno za grehe svog oca. I iz našeg rada znala sam da je Rolf osudio ono što je njegov otac učinio u Aušvicu i zaista se trudio to da ispravi, dopustivši Džerald u da besplatno koristi dnevnike i pisma njegovog oca u biografiji koju je spremao. U Njujork smo došli delimično zbog razgovora o tome da li bi Rolf možda pri-stao da razgovara o svom ocu na televiziji uživo (što je i učinio tog leta, gostujući sa Džerald u emisiji Fila Donahjua). Iako je racionalna strana moga mozga smatrala da muškarac kojeg ću upoznati ne snosi nikakvu odgovornost za jezive zločine koji su u Aušvicu počinjeni u ime njegovog oca, ipak me je hvatala ner-voza i osećala sam sukob emocija. Džerald je već proveo nekol-i-ko nedelja sa Rolfom u Nemačkoj i njih dvojica su razvili dobar odnos. Sada sam ja bila na redu.

Moji strahovi su nestali ubrzo po Rolfovom dolasku. Činilo mi se da je nervozan kao i ja, što je uticalo na to da se obostrane strepnje ublaže. Zadivila me je njegova iskrenost u osudi očevih zločina. U narednim danima otkrila sam da su Mengeleovi zlo-čini opteretili njegovog sina nasleđem koje nije u potpunosti ra-zumeo ni prihvatio i svojski se trudio da ga ne prenese na sop-stvenu decu.

U jednom trenutku, dok smo razgovarali o tome kako je nje-gov otac izbegao ruku pravde, spomenuli smo haotične mesece po završetku rata u maju 1945. godine. Mengele je još bio u Evro-pi, a američke i britanske snage su ga tražile. Pokazalo se da ga je

često pratila sreća. Ipak, trajan utisak na mene je ostavila situacija kada se u septembru 1945. godine, osam meseci nakon što je pobjegao iz Aušvica tik pred dolazak sovjetske Crvene armije, Mengele nenajavljeno pojavio u minhenskom domu jednog apotekara i njegove supruge. Taj neidentifikovani apotekar bio je s Mengeleom na ruskom frontu 1942. godine, pre nego što je Mengele prebačen u Aušvic. Međutim, kako kaže Rolf, apotekar iz Minhena znao je za zločine njegovog oca jer su imali zajedničkog poznanika koji je s Mengeleom radio u logoru smrti: drugog apotekara, Viktora Kapezijusa.

„Kapezijus”, rekao je Rolf. „To je apotekar iz Aušvica. Moj otac i Kapezijus bili su prijatelji.”

Sećam se tog trenutka kao da je bio juče. Moja prva pomisao bila je: „Aušvic je imao apotekara?”

Narednih godina radila sam na sopstvenim knjigama i mnogim zajedničkim projektima sa Džeraldom, nadajući se da ću jednog dana pisati o Kapezijusu. Moja želja za tim s vremenom je postajala sve jača kad sam shvatila da je njegova priča – i uloga koju je igrao u Aušvicu s nekim od najvećih nemačkih farmaceutskih kompanija – bila u velikoj meri neispričana, izgubljena u senci zloglasnih nacista. Kako sam tokom godina postepeno sakupljala informacije, otkrila sam uverljivu priču o izopačenoj medicini i pohlepi. S tih nekoliko reči koje je pre trideset i jednu godinu izgovorio, Rolf Mengele je posadio seme koje je sada niklo. Pred vama je jedinstvena, uznemirujuća i na trenutke suluđa priča o apotekaru iz Aušvica.

Prvo poglavlje

„ČIKA-APOTEKAR”

U maju 1944. godine, Aušvic, važan nacistički hram genocida industrijskih razmera, radio je punom parom. Na mahnitom vrhuncu rata koji je vodio kako bi iskorenio judaizam iz Evrope, Treći rajh je započeo deportaciju oko 800.000 mađarskih Jevreja u gasne komore Aušvica. Mesto koje će postati sinonim za masovna ubistva borilo se da održi korak s prilivom novih žrtava. U to haotično okruženje stigao je Mauricijus Berner, rumunski lekar, zajedno sa suprugom i decom. Bernerovi i osamdeset njihovih komšija Jevreja iz Transilvanije, koja je bila pod kontrolom Mađarske, stigli su tamo pred izlazak sunca, nakon mučnog trodnevnog putovanja u stočnom vagonu.

„Spolja su skinuti lanci i katanci, i vrata su se otvorila”, priseo se kasnije Berner. „Bila je tu ogromna gomila kofera, na hiljade putnih torbi u nezamislivom neredu.”

Falanga SS snaga s vučjacima koji su lajali, obasjana veoma snažnim reflektorima, bacala je nadrealnu senku.

„Nisam uspevao da shvatim gde smo, šta se dogodilo, otkud ta slika totalnog užasa. Gledajući unapred između dva koloseka, nekoliko stotina metara dalje, mogli smo da vidimo dva fabrička dimnjaka iz kojih se visoko dizao plamen, poput vatrenih stubova... U početku nam se činilo da smo na nekoj bombardovanoj stanici... oni ogromni plameni stubovi koji su izlazili iz dimnjaka

naveli su me da pomislim da smo stigli do neke železare ili do ulaza u Danteov Pakao.”

Uprkos svom strahu, dr Berner je hrabrio svoju ženu i decu. „Najvažnije je da nas petoro ostanemo zajedno... samo nećemo dozvoliti da nas bilo ko razdvoji.”

U tom trenutku, SS oficir je istupio pred njih.

„Muškarci desno, žene levo.”

„Za tren sam bio odvojen od žene i dece”, prisećao se Berner. Kretali su se napred u dva paralelna reda, udaljena svega tridesetak centimetara.

„Dragi, dođi i poljubi nas”, povikala je njegova supruga.

„Potrčao sam do njih. Poljubio sam ženu i decu, sa suzama u očima dok mi se grlo stezalo od tuge, i zagledao se ženi u oči – krupne, tužne, prelepe, pogleda punog straha od smrti. Deca su ćutke zurila uprazno, prateći majku. Nisu shvatala šta se događa.”

Vojnik je gurnuo Bernera natrag u red za muškarce. Kroz nekoliko minuta, drugi je povikao: „Lekari ovde u red.” Tako se Berner pridružio maloj grupi koja se okupila blizu nekoliko kamiona Crvenog krsta. Odatle je posmatrao kako kapetan SS-a, besprekorno doteran i s belim rukavicama, stoji pred hiljadama novopridošlih, koji su se protezali nekoliko stotina metara uz prugu. Kako bi se ko približio, SS oficir bi palcem jedne ruke pokazao nadesno ili nalevo, razdvajajući dalje gomilu. Tek kasnije će Berner saznati da je taj oficir bio Jozef Mengele i da je upućivanje nalevo značilo momentalnu smrtnu kaznu.

Nekoliko koraka iza Mengelea bio je još jedan SS oficir, nizak i zdepast čovek, leđima okrenut Berneru, koji bi upućivao zatvorenike nakon što bi Mengele izvršio selekciju. U jednom trenutku se taj SS oficir okrenuo. Berner se zapanjio, zavrteo glavom i protrljao oči kako bi bio siguran da ne greši. Glavni SS major na železničkoj stanici u Aušvicu bio je niko drugi do Viktor Kapezius, apotekar iz Bernerovog rodnog grada.

Tridesetih godina prošlog veka Kapezijus je bio srdačni zastupnik prodaje *IG Farben*, nemačkog hemijskog i industrijskog konglomerata. Prodavao je lekove za *Bajer*, farmaceutski ogranak *Farbena*.

„Kada je rat počeo, izgubio sam trag o Kapezijusu”, prisećao se Berner, „sve dok moja porodica i ja nismo stigli u Aušvic. A koga sam video tamo? Upravo doktora Kapezijusa.”

Berner se polako približio Kapezijusu, dovoljno da bi mogao da ga čuje. Reči su brzo izletele.

„Da li me se sećate!” Zamolio je Kapezijusa da ga ponovo spoji sa suprugom, dvanaestogodišnjom ćerkom i devetogodišnjim bliznakinjama.

„Bliznakinjama?” Kapezijus je izgledao zainteresovano.

Kapezijus i drugi SS lekar, dr Fric Klajn, preuzeli su Bernerovu suprugu i ćerke. Odveli su porodicu kod Mengelea, koji je bio potpuno usredsređen na duge redove novih zatvorenika.

Klajn je Mengeleu rekao za bliznakinje.

Mengele je bio opsednut uzimanjem blizanaca zbog svojih eksperimenata. Međutim, pošto se rat nedavno okrenuo protiv Rajha, znao je da više nema taj luksuz da uzme svaki par blizanaca.

„Jednojajčane ili dvojajčane?” upitao je Mengele.

„Dvojajčane”, odgovori mu Klajn.

„Kasnije”, odmahnuo je Mengele. „Trenutno nemam vremena.”

„Moraće da se vrate u svoju grupu”, rekao je Kapezijus Berneru, koji je jecao. „Ne plaćite. Vaša supruga i deca će se samo okupati. Videćete ih opet za sat vremena.”

Berner je, u stvari, poslat u jedan od radnih logora u Aušvicu. Tek posle rata saznao je da mu je porodica ubijena gasom sat vremena po dolasku.

Istog tog dana još dve osobe su prepoznale Kapezijusa na ulazu na kom se vršila selekcija. Doktorka Gizela Bem, pedijatar, i njena 24-godišnja ćerka Ela stigle su istim vozom. Ela je tešila

Bernerove bliznakinje tokom stravičnog putovanja. Obe su se trgle kad su videle Kapezijusa na ulazu.

Doktorka Bem je takođe poznavala Kapezijusa iz vremena kada je radio kao prodavac za *Bajer*. U njenom rodnom gradu, Segešvaru, vodio je apoteku i obavljao poslovne telefonske razgovore s njenim suprugom, takođe lekarom. Jednom im je čak prikazao *Bajerov* promotivni film.

Eli je Kapezijus bio u lepom sećanju iz perioda kada je imala dvanaest godina, a otac joj ga predstavio kao „čika-apotekara”. Poklonio joj je *Bajerov* notes. „Bila sam veoma ponosna na taj notes”, prisećala se godinama kasnije, „hvalila sam se time u školi.” Kapezijus se ponekad opuštao s njenom porodicom na javnom bazenu, a Ela se prisetila da je bio ljubazan prema njoj.

Kada ga je ugledala, Ela je najpre pomislila da bi mogao da pomogne njoj i njenoj majci, da ih odvoji od hiljada drugih ljudi. Ali nije uspevala da mu privuče pažnju. „Šta on radi ovde?”, pitala se. „Šta apotekar radi na ovako nesrećnom mestu?”